

УДК: 336.1(497.2)

Дудченко В.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

СТАН ТА СТРУКТУРА ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ

Стаття присвячена розгляду особливостей побудови фінансової системи Республіки Болгарія, дослідженню стану та структури складових державних фінансів у кризовий та посткризовий період. На основі аналізу особливостей побудови державного та місцевого бюджету Республіки Болгарія, причин змін в структурах державного боргу сформовані шляхи поліпшення складових бюджетної системи.

Ключові слова: фінансова система, державний бюджет, місцеві фінанси, державний борг, дефіцит, фінансово-економічна криза.

Дудченко В.Ю. СОСТОЯНИЕ И СТРУКТУРА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ РЕСПУБЛИКИ БОЛГАРИЯ

Статья посвящена рассмотрению особенностей построения финансовой системы Республики Болгария, исследованию состояния и структуры составляющих государственных финансов в кризисный и посткризисный период. На основе анализа особенностей строения государственного и местного бюджетов Республики Болгария, причин изменения в структурах государственного долга сформированы пути улучшения составляющих бюджетной системы.

Ключевые слова: финансовая система, государственный бюджет, местные бюджеты, государственный долг, дефицит, финансово-экономический кризис.

Dudchenko V. Yu. THE STATE AND STRUCTURE OF PUBLIC FINANCE OF THE REPUBLIC OF BULGARIA

The article

Keywords: financial system, government budget, local budget, public debt, deficit, the financial and economic crisis.

Постановка проблеми. Фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. показала важливість національного фактору в подоланні макроекономічних дисбалансів, довела необхідність державного втручання в економіку та важливість бюджетної політики у вирішенні питань економічного спаду. Обрана в рамках Європейського Союзу дискреційна бюджетно-податкова

політика, що передбачала управління податками і державними витратами з метою впливу на економічну активність (зайнятість, рівень цін, виробництво), обтяжила державні фінанси країн-членів, які потребують збалансування, зменшення дефіциту державного та місцевих бюджетів, величини державного боргу.

Бюджетна система Республіки Болгарія знаходиться в стані напруження, що спричинено нарощенням державного зовнішнього та внутрішнього боргу, зменшенням надходжень до державного бюджету. Постійна допомога з боку Європейського Союзу, позитивні реформи у докризовий період, пов'язані зі значними вливаннями фінансових ресурсів в інфраструктурні об'єкти, пом'якшили негативний вплив світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. на державні фінанси досліджуваної країни, але боргова напруга всередині Європейського Союзу, погіршення стану державних фінансів у провідних країнах ЄС (Німеччина, Великобританія, Франція) вимагають постійного моніторингу поточного стану державного та місцевих бюджетів країн-членів угруповання, контролю за здійсненням державних запозичень на внутрішньому та зовнішньому ринку. Саме тому, дослідження присвячене аналізу змін стану та структури основних елементів державних фінансів Республіки Болгарії є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній літературі достатньо дослідженими є проблеми розвитку економік зарубіжних країн, особливості формування та функціонування фінансових систем. Так, аналіз стану та структури фінансових систем розвинених країн здійснений у роботі Рудого К.В. [3], Миргородської Л.О. [2], фінансові системи країн Західної Європи досліджені у роботі Карліна М.І. [1].

Однак у вітчизняній економічній літературі відсутній комплексний і системний аналіз проблем та основ функціонування сучасного стану державних фінансів Республіки Болгарія.

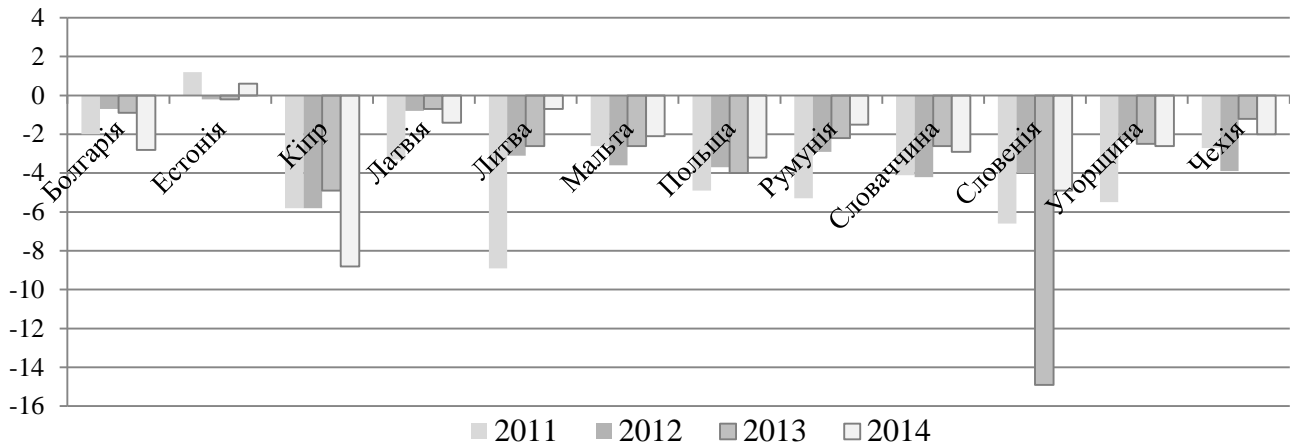
Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в аналізі еволюції змін та поточного стану

державних фінансів Республіки Болгарія, виявленні слабких місць елементів фінансової системи та розробці практичних рекомендації з подолання наявних проблем в складових бюджетної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування державних фінансів Республіки Болгарія було розпочато у 1992 році та включало впровадження послідовних етапів з виокремлення місцевих бюджетів з державного бюджету та надання їм автономного характеру, утворення ланок бюджетної системи встановлення системи зв'язків між ними, розмежування компетенції та відповідальностей. Реформування бюджетних відносин у досліджуваній країні проходило під впливом процесів постсоціалістичної трансформації, що передбачали зміну функцій основних суб'єктів економічної системи, розвиток ринкових механізмів і перетворення відносин власності з орієнтацією на утворення соціально-орієнтованої економіки.

Як і в кожній країні-члені Європейського Союзу національна бюджетна система Болгарії виконує власні функції, а державний бюджет доповнює бюджет ЄС (Союзний бюджет). Особливістю взаємодії Союзного бюджету з бюджетом Болгарії є практика переважання фінансових надходжень з ЄС над виплатами з боку Болгарії, що збережена на бюджетний період 2014-2020 рр. На сьогодні головна мета державного бюджету Республіки Болгарія полягає у фінансуванні основних напрямів соціально-економічного розвитку країни, що складаються із: забезпечення макроекономічної стабільності, зростання продуктивності праці, підвищення рівня зайнятості, фінансування охорони здоров'я, захист навколишнього середовища. Бюджетна політика досліджуваної країни направлена на довгострокове регулювання економіки, вирішення проблем інфляції, структурної перебудови господарства, забезпечення економії споживання енергетичних ресурсів.

Дослідження загального стану державних фінансів країн нових членів Європейського Союзу показує погіршення позицій Республіки Болгарія в процесі відновлення збалансованості бюджетної системи та збільшення показника боргового навантаження (рис. 1 та рис. 2)

Рис. 1. Динаміка зміни показника співвідношення дефіциту державного бюджету до ВВП в країнах нових членах ЄС, %

Джерело: складено автором за даними Європейської Комісії [<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6796757/2-21042015-AP-EN.pdf/2a3922ae-2976-4aef-bbce-af19bde6a236>]

Зазначимо, що зростання дефіциту державного бюджету спостерігається в таких країнах нових членах ЄС як Болгарія, Кіпр, Латвія, Словаччина, Угорщина, Чехія. У досліджуваній країні основні причини позитивної динаміки нарощення дефіциту державного бюджету спричинені зменшенням надходжень, призупиненням програм фінансування з боку ЄС, зростанням поточних видатків у сфері державної системи медичного страхування, оборони, забезпечень гарантійного фонду банківських вкладень.

На сьогодні бюджетна система Болгарії характеризується тенденціями зростання дефіциту державного бюджету, абсолютної величини державного боргу та погіршенням відносних показників боргового навантаження (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні показники стану державних фінансів Болгарії, %

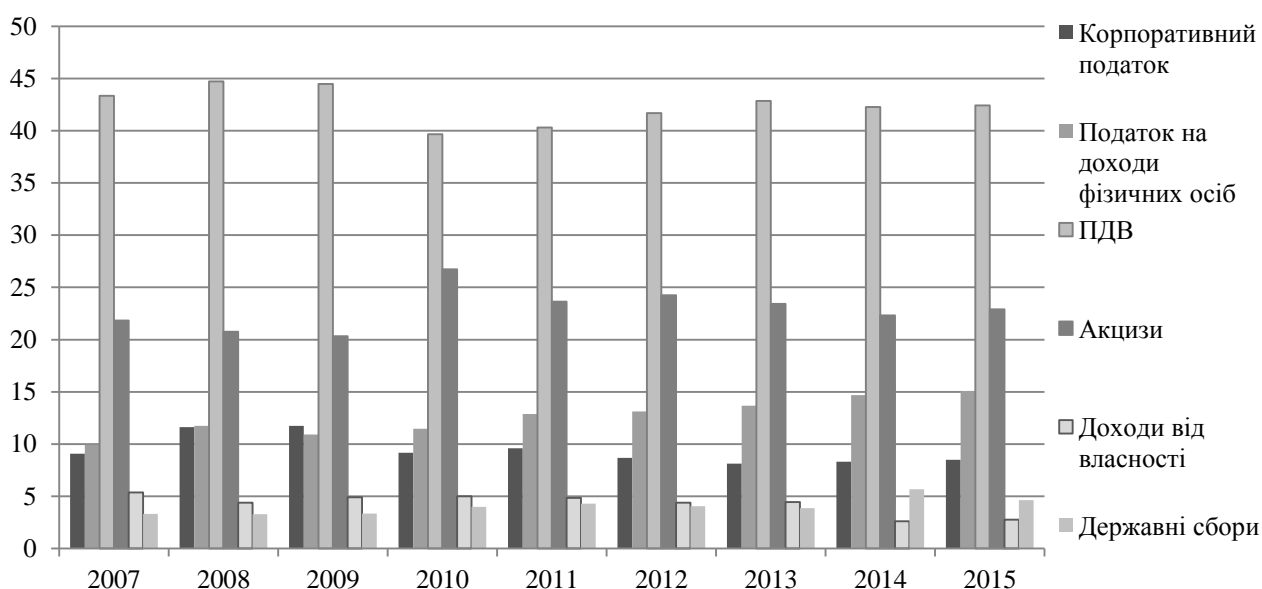
Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП	-4,2	-3,2	-2,0	-0,7	-0,9	-2,8
Відношення витрат державного бюджету до ВВП	40,6	37,4	34,7	35,2	38,3	39,2
Відношення доходів державного бюджету до ВВП	36,4	34,1	32,6	34,5	37,4	36,4

Відношення державного боргу до ВВП	14,2	15,9	15,7	18,0	18,3	27,6
Відношення зовнішнього державного боргу до ВВП	-	-	-	-	22,1	19,5
Відношення зовнішнього державного боргу до експорту	227,1	180,1	128,9	144,9	138,3	-*
Відношення зовнішнього державного боргу до валового національного доходу	118,1	108,9	92,5	102,5	104,9	-*
Відношення платежів з обслуговування зовнішнього державного боргу до експорту	20,0	15,1	12,2	12,9	13,0	-*

Джерело: складено автором за даними Європейської комісії (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>) та міжнародного валютного фонду (<http://datatopics.worldbank.org/debt/ids/country/BGR>).

-* - відсутні дані.

Сучасний стан державних фінансів досліджуваної країни знаходиться під впливом проблем посткризового періоду, що зосереджені на завданнях збереження конкурентоспроможності, стабілізації фінансового ринку, залучення інвесторів. До основних макроекономічних чинників, що вплинули на зменшення основних податкових надходжень до державного бюджету (ПДВ і акцизи) необхідно віднести: зменшення цін на нафту, зменшення обсягів імпорту (рис.2)

Рис. 2. Динаміка основних податкових і неподаткових надходжень до державного бюджету Болгарії (частка у сукупних надходженнях, %)

Джерело: побудовано автором за даними Міністерства фінансів Республіки Болгарія (<http://www.minfin.bg/bg/statistics/18#2014>)

Зазначимо, що за досліджуваний період 2007-2015 рр. відбувалися наступні тенденції і зміни у структурі бюджетних надходжень:

- переважання у структурі доходів державного бюджету непрямих податків (ПДВ, акциз). Протягом досліджуваного періоду непрямі податки використовувалися як інструмент регулювання та накопичення коштів до централізованого фонду грошових коштів;
- зростання у загальній структурі податкових надходжень частки податку на доходи з фізичних осіб і незначне зменшення корпоративного податку. Дана тенденція говорить про ефективність виконання фіскальної функції податком на доходи фізичних осіб та недостатність використання корпоративного податку як засобу стабілізаційної політики. Останнє спричинено уповільненням темпів економічного зростання, рецесією в економіці Болгарії;
- збільшення у посткризовий період надходжень від державних зборів і суттєве зменшення доходів від державної власності.

Таблиця 2 – Структура видатків державного бюджету Болгарії

Видатки державного бюджету	2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	млн. левів	%	млн. левів	%	млн. левів	%	млн. левів	%	млн. левів	%	млн. левів	%
Сумарні видатки, у т.ч.	11275	100	8065	100	8389	100	7926	100	8199	100	9899	100
Поточні видатки, у т.ч.	80352	71	6805	84	7088	84	6822	86	7141	87	7990	81
- поточні трансферти домашнім господарствам	10426	13	721	11	873	12	879	13	881	12	979	12
- обслуговування державного боргу	6323	8	576	8	6549	9	707	10	841	12	664	8
Капітальні видатки, у т.ч.	25698	23	1093	14	9840	12	949	12	903	11	1028	10
- капітальні	1734	7	1349	12	124	13	123	13	126	14	158	15

трансфери												
-----------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Джерело: побудовано автором за даними Міністерства фінансів Республіки Болгарія (<http://www.minfin.bg/bg/statistics/18#2014>)

За досліджуваний період найбільше зменшення статей видатків відбулося у 2010 році, що пов'язано з реалізацією стабілізаційних програм з подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи. Піком платежів з обслуговування державного боргу були 2009 та 2011 бюджетні роки. Нестабільною тенденцією у бік зменшення характеризується стаття «Поточні видатки», зокрема її складова – поточні трансфери домашнім господарствам. Значна питома вага останніх у структурі витрат держави є показником розвиненості суспільства. Наведена динаміка даного показника демонструє зменшення державою фінансування виплат по безробіттю, виплат у зв'язку з непрацевдатністю та ін. у 2010 році, що є наслідком обраного напряму бюджетної політики жорсткої економії.

До складу бюджетної системи Республіки Болгарія входять місцеві бюджети, що діють на двох рівнях: громади та округи, які являють собою органи державної влади на місцях та одночасно самостійні структури. В них єдині структури та повноваження, які відрізняються в залежності від розмірів та рівнів місцевих проблем. Кожен місцевий орган влади має Раду, яка формує місцевий бюджет та приймає рішення з усіх питань місцевого значення соціального, економічного, культурного характеру. Рада також приймає план економічного розвитку в рамках державного бюджету, наглядає за виконанням бюджет та плану.

Місцеві (муніципальні) компетенції в Болгарії включають в себе фінансування 3-х основних напрямків:

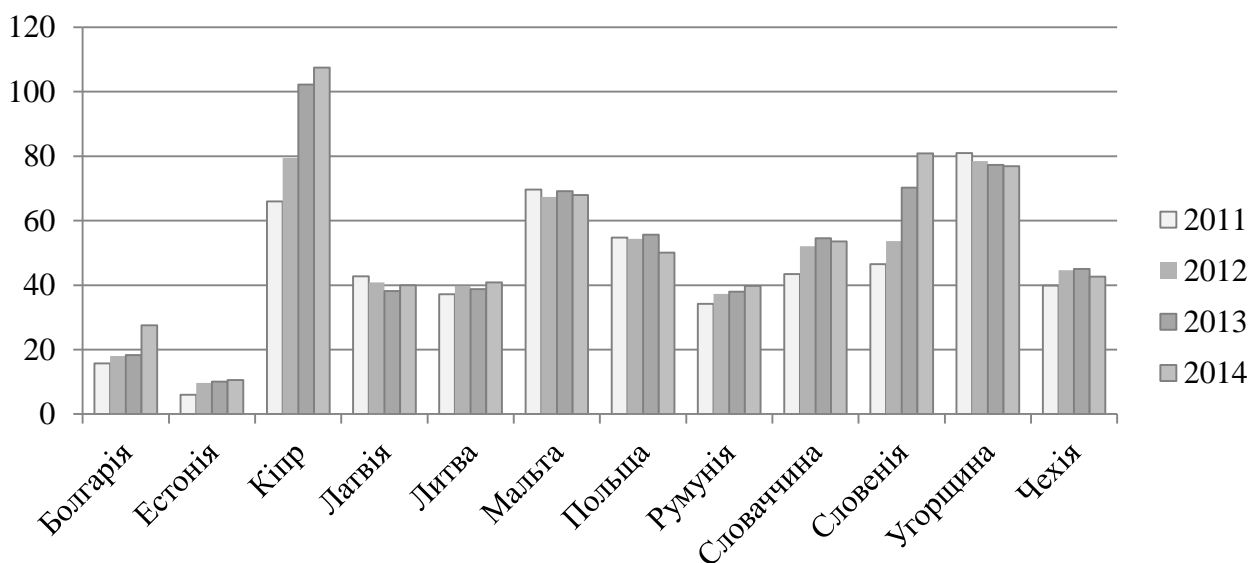
1. Повноваження, делеговані державою, – освіта, охорона здоров'я, соціальна допомога і культура, – фінансуються за рахунок надходжень від прибуткового податку з фізичних осіб, а також державних дотацій у випадку недостатніх податкових надходжень.
2. Місцеві повноваження – у сфері муніципального розвитку та соціальної

підтримки (соціальна опіка, соціальні кухні і т.д.) – фінансуються за рахунок власних джерел доходів.

3. Повноваження змішаного фінансування – дитячі садки, ясла – всі витрати за виключенням заробітної плати та відрахувань на соціальне страхування (які покриваються за рахунок урядових трансфертів) фінансуються з місцевих джерел доходів.

У Болгарії були розроблені нормативи, що визначають мінімальний рівень фондів для забезпечення делегованих повноважень у 4 секторах: освіта, охорона здоров'я, культура та соціальна політика.

Слабким місцем державних фінансів Болгарії є державний борг. На сьогодні показник боргового навантаження відношення державного боргу до ВВП Болгарії є одним з найменших серед країн нових членів ЄС, однак, викликає занепокоєння динаміка його нарощення за останні роки (рис. 3).

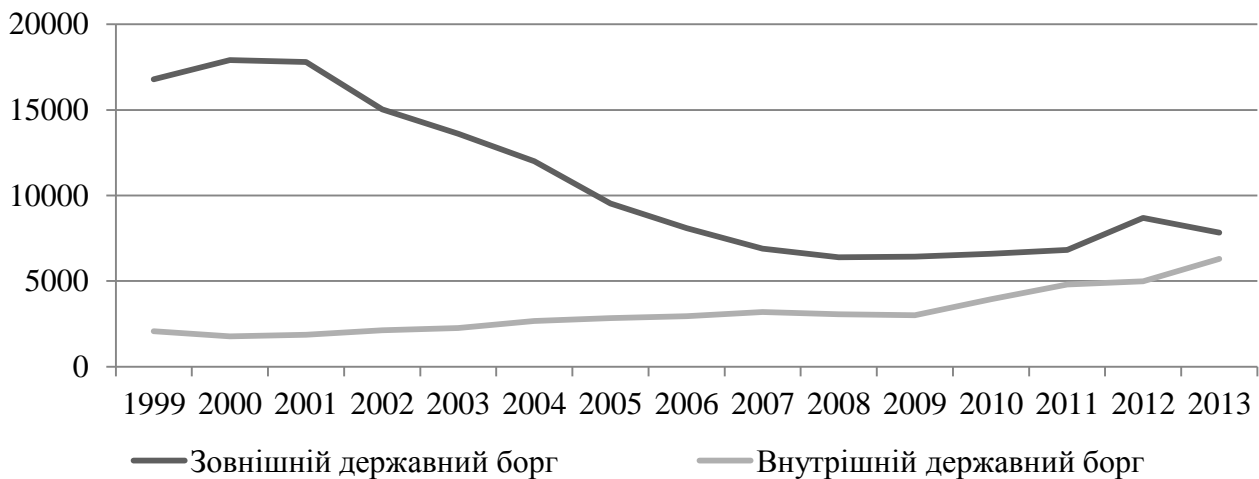
Рис. 3. Динаміка зміни показника співвідношення державного боргу до ВВП в країнах нових членах ЄС, %

Джерело: складено автором за даними Європейської Комісії [http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6796757/2-21042015-AP-EN.pdf/2a3922ae-2976-4aef-bbce-af19bdeba236]

Розглянемо більш детально стан та структуру державного боргу Республіки Болгарія.

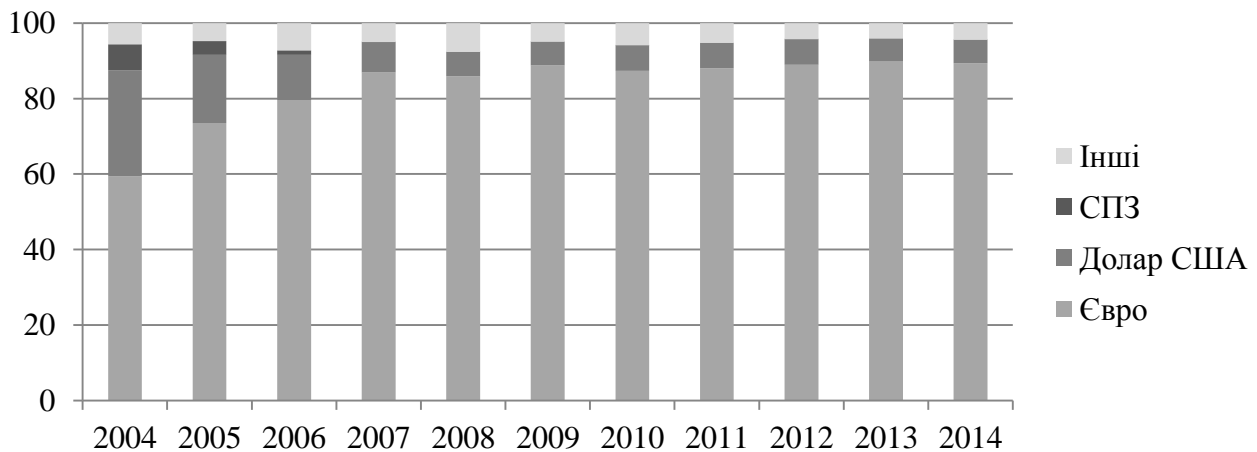
Показники, що характеризують стан державного боргу (див. табл. 1) та структуру (рис. 4) вказують на наявність тенденції до погіршення ситуації на ринку державної заборгованості даної країни. Враховуючи зроблений аналіз поточного стану державного та місцевого бюджетів (підвищення незбалансованості, уповільнення темпів нарощення податкових надходжень), з метою уникнення негативного впливу з боку виплат по державному боргу на державний бюджет, актуалізується питання регулювання останнього з позиції оптимізації практики здійснення запозичень, що потребує аналізу їх стану за такими структурами як: валютна, географічна, інституціональна.

Рис. 4. Динаміка зміни абсолютної величини зовнішнього та внутрішнього державного боргу Республіки Болгарія, тис. левів.

Джерело: побудовано автором за даними Міністерства фінансів Республіки Болгарія (<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StGrossExternalDebt/index.htm>)

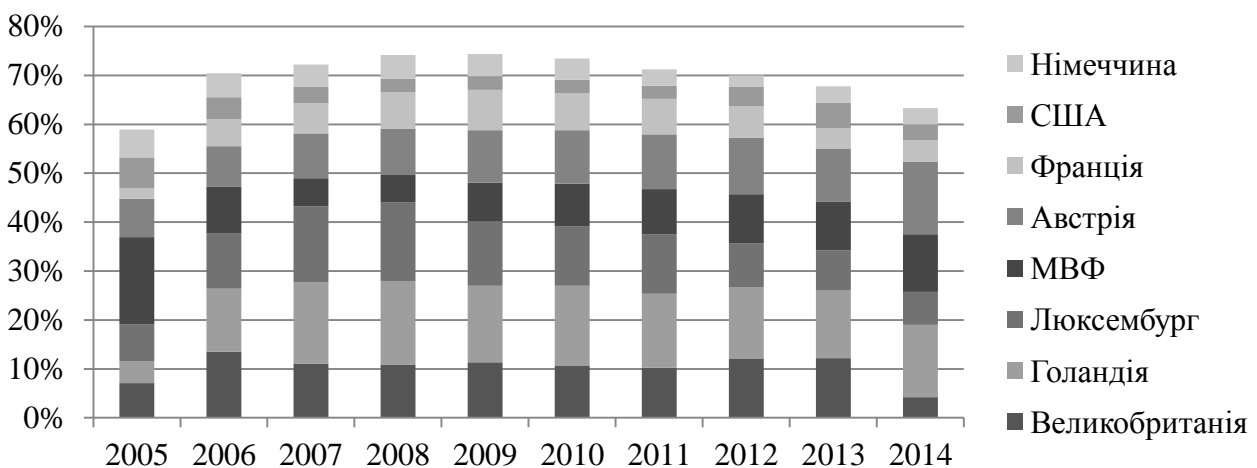
Дослідження валютної структури державного боргу Болгарії показує переважання заборгованості у валюті «євро» (рис. 5). Тенденція до збільшення частки даної валюти спостерігалася у 2004-2007 рр. перед вступом Болгарії до Європейського Союзу. Незважаючи на тимчасове призупинення прагнень Болгарії стати членом Єврозони, спричинене послабленням євро, борговими проблемами країн-членів Європейського Союзу, погіршенням стану державних фінансів досліджуваної країни, дану структуру можна характеризувати як оптимальну.

Рис. 5. Валютна структура зовнішнього державного боргу Болгарії, %

Джерело: побудовано автором за даними Центрального банку Болгарії (<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StGrossExternalDebt/index.htm>)

Сучасна географічна структура зовнішнього державного боргу Болгарії (рис. 6) характеризується збільшенням частки МВФ, США та зменшенням частки найбільш розвинених країн ЄС: Франції, Великобританії. Дана тенденція показує орієнтацію боргової політики Болгарії на диверсифікацію запозичень, гнучкість програми позик у відповідь на посилення нестабільності боргової ситуації на ринку Європи.

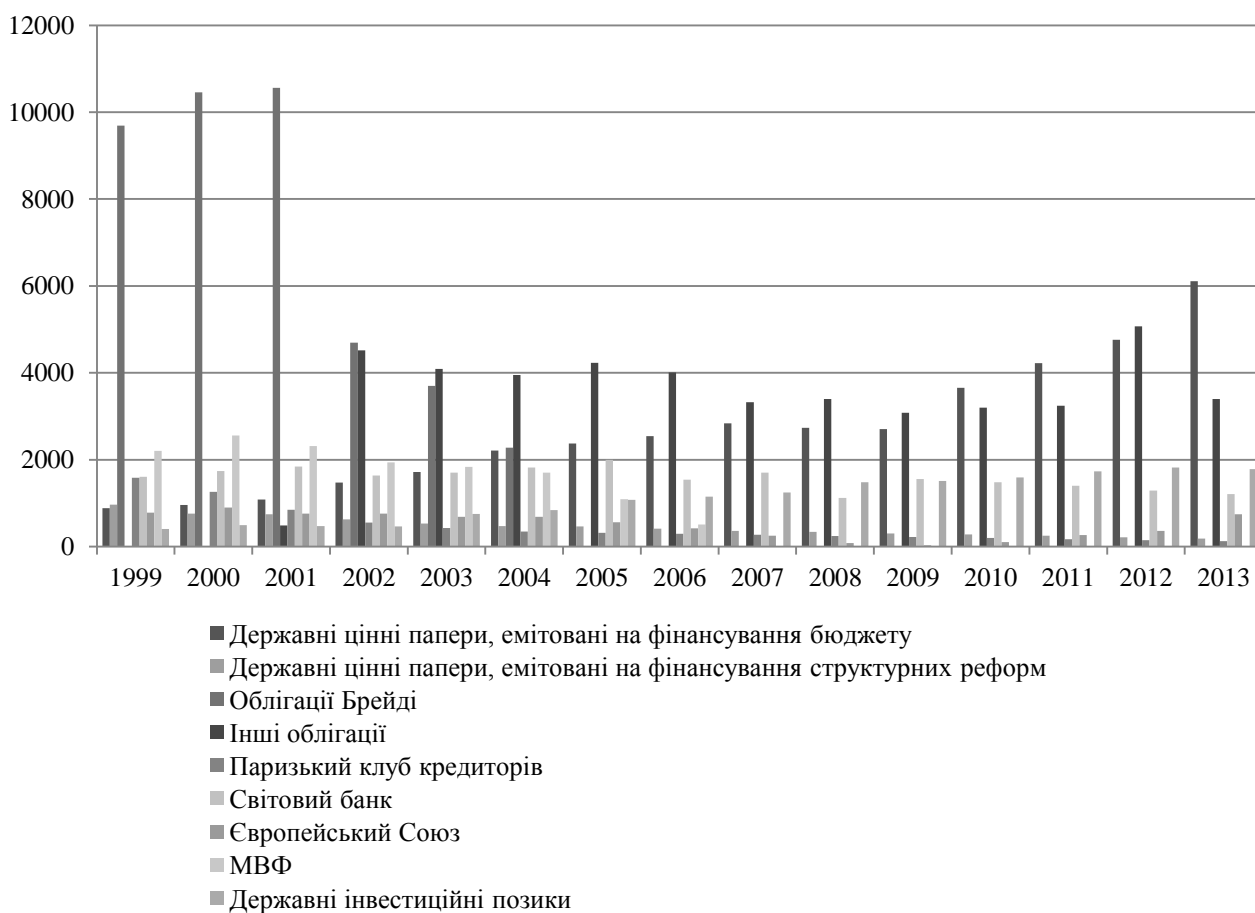

Рис. 6. Географічна структура зовнішнього державного боргу Болгарії, %

Джерело: побудовано автором за даними Центрального банку Болгарії (<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StGrossExternalDebt/index.htm>)

Наведена динаміка структурних показників державного боргу Республіки Болгарія (рис. 7) демонструє як позитивні так і негативні тенденції, що відображені у наступному:

- суттєва активізація використання державних цінних паперів для фінансування дефіциту державного бюджету в 2010-2013 рр. за постійного зменшення кількості державних цінних паперів, емітованих на фінансування структурних реформ за весь досліджуваний період;
- позитивна тенденція призупинення практики отримання кредитів від МВФ з 2006 року та зменшення заборгованості перед Паризьким клубом кредиторів;
- нарощення заборгованості перед Європейським Союзом наприкінці 2013 року та співпраця зі Світовим банком протягом усього досліджуваного періоду.
- активізація залучення державних інвестиційних позик після приєднання Болгарії до Європейського Союзу (з 2007 по 2013 рік).

Рис. 7. Динаміка структурних показників державного боргу Республіки Болгарія, тис. левів.

Джерело: побудовано автором за даними Міністерства фінансів Республіки Болгарія (<http://www.bnb.bg/Statistics/StExternalSector/StGrossExternalDebt/index.htm>)

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз стану, структури, механізму функціонування державних фінансів Республіки Болгарія дозволяє зробити висновок щодо зосередження основних проблем у сфері фінансування державних видатків та нарощення державного боргу, що обумовлено зростанням державних поточних витрат, зменшенням фінансування програм з боку ЄС, необхідністю збільшення надходжень державного бюджету за рахунок державних зовнішніх та внутрішніх запозичень.

Сучасна бюджетна стратегія Республіки Болгарія має бути направлена на консолідацію та збалансування державних фінансів, що потребують скорочення дефіциту державного бюджету, нарощення темпів економічного зростання, зменшення темпів нарощення державного боргу. Бюджетна політика має включати завдання: зменшення поточних видатків, нарощення податкових та неподаткових доходів.

Аналіз поточного стану структур державного боргу Республіки Болгарія дозволяє сформулювати наступні напрями поліпшення, що мають на меті недопущення обтяження державних фінансів:

- коригування нових боргових зобов'язань за строками користування залежно від стадії економічного циклу для забезпечення рівномірності погашення заборгованості та уникнення піків платежів;
- узгодження і збалансування графіку проведення аукціонів з продажу державних цінних паперів з графіком виплат за державними облігаціями, що дозволить уникнути ускладнень через нерівномірність та значні коливання виплат по облігаціям і, таким чином, проблем в обслуговуванні боргу;
- збільшення частки фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок регулярних, помірних в обсягах облігаційних позиках в іноземній валюті на міжнародних ринках капіталу;

- досягнення збалансованості між внутрішніми та зовнішніми позиками.

Бібліографічний список:

1. Карлін М.І. Фінансові системи країн Західної Європи / М.І. Карлін : навч. посібник. – К. : Альма-матер, 2009. – 320 с.
2. Миргородська Л.О. Фінансові системи зарубіжних країн / Л.О. Миргородська : навч. посібник. - 2-ге вид., допов. і переробл. - К. : ЦУЛ, 2008. - 320 с.
3. Рудий К.В. Финансовые, денежные и кредитные системы зарубежных стран / К.В. Рудый : учеб. пособие. - 2-е изд., испр. и доп. - М. : Новое знание, 2004. - 400 с.

Дудченко В.Ю. Стан та структура державних фінансів Республіки Болгарія [Текст / В.Ю. Дудченко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; Редкол.: В.А. Дерій та ін. – Тернопіль: Економічна думка, 2015. – Т. 20. – С. 136-144.